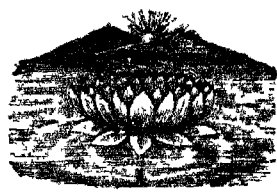

२२

॥ नमः श्रीपरमात्मने बीतरागाय ॥

नरेशधर्मदर्पण.

३२९३

रचयिता—

श्रीतपोनिधि, विश्ववद, विद्वच्छिरोमणि, चारित्रचूडामणि
श्रीभाचार्य कुण्डुसागरजी महाराज

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

दस्य

★

र भीमल
हंदौर.

ी सोनी
O. B. E.

President

President.

Treasurer.

६. सेठ अर्थालाल जैसिंगभाई मिल भोजर्ष अहमदाबाद.
 ७. विद्यावाचस्पति पं. वर्धमान पार्श्वनाथ शास्त्री
 संपादक जैन-बोधक, मंत्री मुंबई परीक्षाकथ, *Hon. Secretary*
 ८. सेठ रामसुखलाल काका मुंबई
 मंत्री मो ति. विद्यालय मोरेना

Members

- १ श्री. बा. भोवांसलदाजी जैन राईल मुंबई.
 २ श्री कर्मल पं. साकररामजी शास्त्री जैनपुरी
 ३ सेठ ब्रजलाल केवलदासजी धार मुंबई
 ४ सेठ खंडुलाल कस्तूरदाजी ग्राह मुंबई
 ५ पं. रामप्रसादजी शास्त्री मुंबई
 ६ श्रीतीर्थ गीतमचंद कौठारी बम्. ए. कलकत्ता
 ७ सेठ कादम्भर अण्णाजी शेंभरे धारपुर (केरल)

श्रीअचार्य कुन्धुमागर ग्रंथमाला पुष्प नं० २५

श्रीमत्परमदूत्य विद्वन्निर्मलानि पातःस्मरणीय दिग्बर
जैनाचार्यश्रीकुन्धुमागरजीमहाराजविरचित

नरेशधर्मदर्पण

(कामुक)

श्रीपतन ग्वांद् नरेश (बागवाट।)

All rights reserved by the Granthamala.

- *

तृतायावृत्ति }
१००० }

वर्. संवत् २४७०
सन १९४४

{ मूद्र
{ कर्तव्यपालन.

श्रीआचार्य कुंथुसागर ग्रन्थमाला.

उद्देश—परमपूज्य आचार्यश्रीके द्वारा रचित ग्रन्थोंका प्रकाशन व प्रचार करना व अनुकूलताके अनुसार इतर प्राचीन जैनग्रन्थोंका उद्धार तथा प्रकाशन करना है ।

सामान्य नियम.

१ इस प्रथमालाका जो सज्जन अधिकसे अधिक सहायता देना चाहेंगे वह सहज स्वीकृत की जायगी ।

२ जो सज्जन १०० या अधिक टुकेर इस प्रथमालाका स्थायी समान्य बनेगे उनको प्रथमालासे प्रकाशित सर्वप्रथम पोस्टेज मार्च लेकर विनामूल्य दिये जायेंगे ।

३ जो सज्जन ५० या अधिक टुकेर हितचिन्तक बनेगे उनको पोस्टेज व अतिमूल्य लेकर प्रकाशित ग्रन्थ दिये जायेंगे ।

४ जो सज्जन २० या अधिक टुकेर सहायक बनेगे उनको पोस्टेज व अतिमूल्य लेकर प्रकाशित ग्रन्थ दिये जायेंगे ।

५ अन्य सज्जनोंका निश्चितमूल्यम दिये जायेंगे ।

६ प्रथमालाके प्रथम आई हुई संस्करण उपयोग प्रथमालाके द्वारा प्रकाशित हानपाठ ग्रन्थोंके उद्धार में ही होगा ।

७ प्रथमालाके टुस्टडीट टाकर सुबईमें बंद रजिस्टर्ड हो चुका है ।

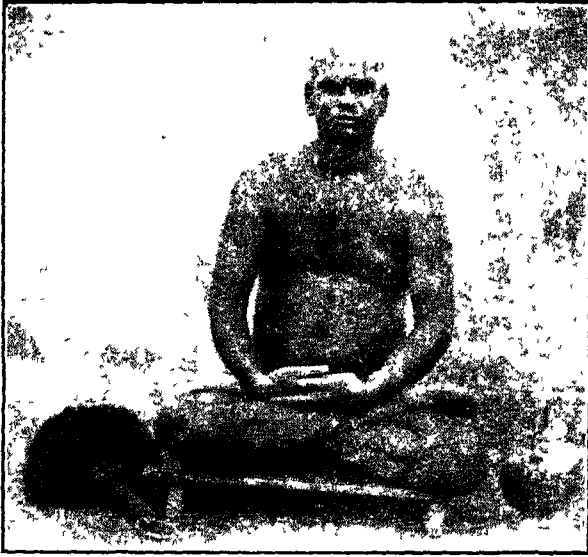
प्रकाशक श्री गोविन्दजी रावजी टोशी

जि. रावजी मलाराम टोशी, काशीपुर, सांलापुर.

प्रथमालाके सभी सर्व प्रकारका पत्रव्यवहार नीचे लिखे पतेपर करे

वर्धमान पार्श्वनाथ शास्त्री

पते—आचार्य कुंथुसागर ग्रन्थमाला, सांलापुर.

श्रीपरमपूज्य, पूज्यपाद, प्रातःस्मरणीय, जगद्वंश, जगदृद्धारक,
नरेंद्रपूज्य, व्याख्यानवाचस्पति, कविवर्य,
वादीमकेसरी, विद्वच्छिरोमणि,
आचार्यवर्य १०८ श्रीकुन्धुसागरजी महाराज.

••• ग्रंथकर्ताका परिचय •••

महर्षि प्रातःस्मरणीय आचार्य श्रीकुन्धुसागरजी महा-
राजने इस ग्रंथकी रचना की है। आप एक परम वीतरागी,
विद्वान् मुनिराज हैं। आपकी जन्मभूमि कर्णाटक प्रान्त है
जिसे पूर्वमें फितने ही महर्षियोंने अलंकृत कर जैनधर्मका मुख
उज्ज्वल किया था। इसलिए “ कर्णेषु अटतीति ” सार्थक
नामको पाकर सबके कानोंमें गूंज रहा है।

कर्णाटक प्रांतके ऐश्वर्यभूत बेळगांव जिल्लेमें ऐनापुर नामक
सुंदर नगर है। वहांपर चतुर्थकुळमें लळामभूत अत्यंत शांत
स्वभाववाळे सातप्पा नामक श्रावकोत्तम रहते हैं। आपकी धर्म-
पत्नी साक्षात् सरस्वतीके समान सद्गुणसंपन्न थी। इसलिए सर-
स्वतीके नामसे ही प्रसिद्ध थी। सातप्पा व सरस्वती दोनों अत्यंत
प्रेम व उत्साहसे देवपूजा व गुरुपार्षित आदि साकार्यमें सदा मग्न
रहते थे। धर्मकार्यको वे प्रधान नी मगझते थे। उनके हृदय में
आंतरिक धार्मिक श्रद्धा थी। श्रीमती सौ. सरस्वतीने संवत्
२४२० में एक पुत्ररत्नको जन्म दिया। इस पुत्रका जन्म
कार्तिक शुक्लपक्षकी द्वितीयाको हुआ। मातापिताओंने पुत्रका
जीवन सुसंस्कृत हो इस सुविचारसे जन्मसे ही आगमोक्त संस्का-
रोंमें संस्कृत किया। पातकर्म संस्कार होनेके बाद शुभमुहूर्तमें
नामकरण संस्कार किया जिसमें इस पुत्रका नाम रामचंद्र रखा
गया। बादमें चौकर्म, अक्षराभ्यास, पुस्तकग्रहण आदि आदि

संस्कारोंसे संस्कृत कर सद्विद्याका अध्ययन कराया । रामचंद्रके हृदयमें बालकाळसे ही विनय, शील व सदाचार आदि भाव जागृत हुए थे । जिसे देखकर लोग आश्चर्ययुक्त व संतुष्ट होते थे । रामचंद्रको बाल्यावस्थामें ही साधु संयमियोंके दर्शनमें उत्कट इच्छा रहती थी । कोई साधु ऐनापुरमें जाते तो यह बालक दौड़कर उनकी बंदनाके लिए पहुंचाता था । बाल्यकाळसे ही इसके हृदयमें धर्मके प्रति अभिरुचि थी । सदा अपने सहधर्मियोंके साथ तत्त्वचर्चा करनेमें ही समय बिताता था । इस प्रकार सोलह वर्ष व्यतीत हुए । अब माता पितापिताओंने रामचंद्रको विवाह करने का विचार प्रगट किया । नैसर्गिक गुणसे प्रेरित होकर रामचंद्रने विवाहके लिए निषेध क्रिया एवं प्रार्थना की कि पिताजी ! इस लौकिक विवाहसे मुझे संतोष नहीं होगा । मैं अलौकिक विवाह अर्थात् मुक्तिरक्ष्मीके साथ विवाह कर लेना चाहता हूँ । मातापिताओंने पुनश्च आपह किया । मातापिताओंकी आज्ञालघनभयसे इच्छा न होते हुए भी रामचंद्रने विवाहकी स्वीकृति दी । मातापिताओंने विवाह किया । रामचंद्रको अनुभव होता था कि मैं विवाह कर बड़े बंधनमें पड़ गया हूँ ।

विशेष विषय यह है कि बाल्यकाळसे संस्कारोंसे सुदृढ होने के कारण यौवनावस्थामें भी रामचंद्रको कोई व्यसन नहीं था । व्यसन था तो केवल धर्मचर्चा, सत्संगति व शास्त्रस्वाध्यायका था । बाकी व्यसन तो उमसे घबराकर दूर भागते थे । इस प्रकार पञ्चोस वर्ष पर्वत रामचंद्रने किसी तरह घरमें वास किया । परंतु

बीचबीचमें यह भावना आगृत होती थी कि भगवन् । मैं इस गृहबंधनसे कब छुटूं ? जिनदीक्षा लेनेका भाग्य कब मिलेगा ? वह दिन कब मिलेगा जब कि सर्वसंगपरित्यागकर मैं स्वपरकल्याण कर सकू ?

दैवशक्त इस बीचमें मातापिताओंका स्वर्गवास हुआ । विकराळ कालकी कृपासे माई और बहिनने भी विदा ली । तब रामचंद्रजीका चित्त और भी उदास हुआ । उनका बंधन छूट गया । तब संसारकी अस्थिरताका उन्होंने स्वानुभवसे पक्का निश्चय करके और भी धर्ममार्गपर स्थिर हुए ।

रामचंद्रके श्वसुर भी धनिक थे । उनके पास बहुत संपत्ति थी । परन्तु उनको कोई संतान नहीं था । वे रामचंद्रसे कई दफे कहते थे कि यह संपत्ति (घर बगैरह) तुम ही ले लो, मेरे यहां के सब कारोबार तुम ही चलाओ । परन्तु रामचंद्र अपने श्वसुरको दुःख न हो इस विचारसे कुछ दिन रहा भी । परन्तु मनमनमें यह विचार किया करता था कि “ मैं अपनी भी घरदार छोड़ना चाहता हूं । इनकी संपत्तिको लेकर मैं क्या करूं ” । रामचंद्रकी इस प्रकारकी वृत्तिसे श्वसुरको दुःख होता था । परन्तु रामचंद्र लाचार था । जब उसने सर्वथा गृहत्याग करनेका निश्चय ही कर लिया तो उनके श्वसुरको बहुत अधिक दुःख हुआ ।

आपने श्रीपरमपूज्य आचार्य श्री शालिसागर महाराजके पाद मूलको पाकर अपने संकल्पको पूर्ण किया । सन् २५ में श्रवण-बेलगोलाके मस्तकाभिषेकके समय पर आपने क्षुल्लक दीक्षा ली व

सोनागिर क्षेत्रपर मुनिदीक्षा ली । और मुनि कुंथुसागरके नामसे प्रसिद्ध हुए । जब आप घर छोड़ करके साधु हुए तब आपकी धर्मपत्नी धनध्यान करती हुई घरमें ही रही ।

आपने अपनी झुलुक व ऐलक अवस्थामें बहुतही धर्मप्रभावनाके कार्य किये हैं । संस्कारोंके प्रचारके लिये सतत उद्योग किया है । आपने मुनि अवस्थामें उत्तरप्रांतके अनेक स्थानोंमें विहार कर धर्मकी जागृति की है । गुजरात प्रांत जो कि चारित्र्य व समयकी दृष्टिसे बहुत ही पीछे पड़ा था, उस प्रांतमें छोटेसे छोटे गावमें भी विहार कर लोगोंको धर्ममें स्थिर किया है ।

आपमें स्वपरकल्याणकारी निर्मल ज्ञान होनेके कारण आप सर्वजनपूष्य हुए हैं । आपकी जिस प्रकार प्रंधरचना कठामें विशेष गति है, उसी प्रकार वक्तृत्वकलामें भी आपकी दयाति है । श्रोताओंके हृदयको आकर्षण करनेका प्रकार, वस्तुस्थितिको निरूपण कर भव्योंको संसारसे तिरस्कार विचार उत्पन्न करनेका प्रकार आपको अच्छी तरह अवगत है । आपके गुण, समय आदियोंको देखनेपर यह कहे हुए बिना नहीं रह सकते कि आचार्य शातिसागरजी महाराजने आपका नाम कुंथुसागर बहुत सोच समझकर रक्खा है ।

आपने अपनी माता सरस्वतीका नाम सार्थक बनाया है । क्योंकि आप अपने नाम तथा काममें सरस्वतीपुत्र ही सिद्ध हुए हैं । चतुर्विंशतिजिनस्तुति, शातिसागर चरित्र, बोधामृतसार, निजामशुद्धिभावना, मोक्षमार्गप्रदीप, ज्ञानामृतसार, स्वरूपदर्शनसूर्य, नरेशधर्मदर्पण मनुष्यकृत्यसार आदि नीतिपूर्ण तत्त्वगर्भित

खांडु राज्यमे आचार्यश्रीका सार्वजनिक भाषण. जिसमे खांडु नरेश भी उपस्थित हैं ।

खांदु राजमहळमे आचार्य श्री कुंतुसागरर्जाका भाषण.

प्रंथरत्नोंकी उत्पत्ति आपके ही अगाधज्ञानरूपी खानसे हुई है, हो रही है और होती रहेगी ।

आपके दुर्लभ संस्कृतभाषा-पांडित्यपर बड़े २ विद्वान् पंडित भी मुग्ध हो जाते हैं ! आपकी प्रंथनिर्माणशैली अपूर्व है । वर्णन-कौशल्य निराळा है । आगम विषयोंको आधुनिक ढंगसे स्पष्टीकरण करनेमें आप सिद्धिस्त है । आपकी भाषण-प्रतिभा शान्त व गंभीर मुद्राके सामने बड़े २ राजाओंके मस्तक झुकते हैं । गुजरात प्रांतके प्रायः सभी संस्थानाधिपति आपके अज्ञा-धारी शिष्य बने हुए हैं । अबतक इनारोंकी संख्यामें जैनेतर आपके सदुपदेशने प्रभावित होकर मकारत्रय (मध, मास, गदिरा) के नियमी व यमी बन चुके हैं । गुजरात प्रांतमें आपके द्वारा जो धर्मप्रभावना हुई है व हो रही है वह इतिहासके पृष्ठोंपर सुवर्णवर्णोंमें चिरकाळतक अंकित रहेगी । गुजरातमें कई संस्थानिकोंने अपने राज्यमें इन तपोधनके जन्मदिनके स्मरणार्थ सार्वजनिक छुट्टी व सार्वत्रिक अहिंसादिन मनानेके फर्मान निकाले हैं । सुदासना स्टेटके प्रजावत्सल नरेश तो इतने भक्त बन गये हैं कि महाराजका जहां २ विहार होता है वहां प्रायः उनकी उपस्थिति रहती है । कभी अनिवार्य राज्यकार्यसे परवश होकर महाराजसे विदा लेनेका प्रसंग आनेपर माताको भिछुडते हुए पुत्रके समान नरेशकी आंखोंमेंसे आसु बहते हैं । धन्य है ऐसी गुरुभक्ति ! युवराज कुमार साहेब रणजीतसिंहजी पूज्यवर्षिक परमभक्त हैं । वे कई समय महाराजकी सेवामें उपस्थित होकर आत्महितके तत्त्वोंको पूछते हुए महाराजकी सेवामें ही दीर्घ समय व्यतीत करते

हैं। तारंगजीसे महाराजका विहार होनेका समाचार जानकर कुमार साहेबसे रहा नहीं गया, वे पूज्यश्रीके चरणोंमें उपस्थित होकर (अश्रुपात करते हुए) महाराजसे निवेदन करते हैं कि स्वामिन् ! पुन कब दर्शन मिलेगा ? कितनी अद्भुतभक्ति है यह ! पूज्यश्रीने आज गुजरातमें जो धर्मजागृति की है वह “ न भूतो न भविष्यति ” है। गुजरातमें जैन क्या, जैनेतर क्या, हिंदू क्या, मुसलमान क्या, उनके चरणोंके भक्त हैं। आज पूज्यश्रीका स्थान बहुत ऊंचा है। अछवा, माणिकपुर, पेयापुर, झंगरपुर, बांसबाडा आदि अनेक राज्योंके अधिपति आपके सद्गुणोंसे मुग्ध हैं। पिछले दिन बडोदा राज्यमें आपका अपूर्व स्वागत हुआ। राज्यके न्यायमंदिरमें स्टेटके प्रधान सर कृष्णमाचारीकी उपस्थितिमें आचार्यश्रीका सार्वजनिक तत्त्वोपदेश हुआ।

आप भगवान् समंतभद्र जिनसेनादिका स्मरण दिखाले हैं। ऐसे महाविभूतियोंसे ही धर्मका मुख उज्वल होता है। ऐसे प्रातः स्मरणीय पूज्य महाविके चरणोंमें त्रिकाळ अनन्त नमोस्तु है।

प्रकृत ग्रंथ भी श्रीपरमपूज्य आचार्यश्री की निर्मल बर्धमान चारित्रिके फलसे उत्पन्न विद्वत्ताके द्वारा निर्मित है। अभी कुछ दिन पहिले खादु राज्यमें महाराजका पदार्पण हुआ, वहां अपूर्व धर्मप्रभावना हुई। उसकी स्मृतिमें श्री खादु नरेशने इसे प्रकाशित कराया है, उनके इस साहित्यप्रेम व गुरुभक्तिके लिए हम कृतज्ञ हैं।

विनीत—गुरुचरण सेवक,
बर्धमान पार्श्वनाथ शास्त्री
मंत्री—श्रीआचार्य कुंथुसागर प्रथमाज।

सोममंदिर—

श्रीगुरुभक्त, प्रतापमज्ज, व्यापनातिनिपुण
रत्नामय्य श्रीदुरंग गकरांभोजी साहय बहादुर

(इय प्रपक प्रकाशक)

खांदु नरेशका परिचय ।

साहित्यप्रेमांको धर्मग्रन्थके अध्ययन करनेकी विशेष रुचि रहती है । किंतु जो साहित्यको सद्भावनासे प्रसिद्ध करनेकी इच्छा करता है उसे चाहे जैसा ही ग्रन्थ क्यों न हो प्रकाशनमें लानेकी आवश्यकता रहती है । श्रीमान् महाराज साहब खांदु राज्यके अधिष्ठाताकी भावना इस सद्ग्रन्थको धर्मकी वृद्धि हो और समस्त जनता सार ग्रंथण करके अपने जीवनको सफल बनाए इस हेतुसे परोपकारार्थ कुछ प्रतिया छपवानेकी हुई है । ऐसे लोकोपयोगी ग्रंथोंको प्रचारार्थ प्रकाशनमें लानेवाले महापुरुषका जीवनचरित्र यदि सक्षिप्तमें वर्णन कर दिया जाय तो अप्रासंगिक नहीं होगा ।

श्रीमान् महाराज साहब खांदु सरलहृदयी प्रजाप्रेमी दयावान् आदर्श पुरुष हैं । आपकी सरलप्रकृती, त्रिनययुक्तवाणी, समदर्शिता इत्यादि अनेकगुण जो इनमें स्थित हैं, लोडचुबकका काम करते हैं । आप श्रीमान् वंशपुर [बासवाडा] महारावळजीके वंशज हैं । आपके पूर्वजोंने राज्यके प्रति स्वामिमत्तिका आदर्शचित्र दिखला दिया है । प्रथम महारावळजी श्रीपृथ्वीसिंहजीके उद्येष्ठ सुपुत्र महाराज कुंवर श्रीविजयसिंहजी वंशपुरके उत्तराधिकारी व श्रीमहारावळजी हुए और उनके द्वितीय पुत्र बखतसिंहजी जो श्रीपृथ्वीपती श्रीमहारावळजीके लघुभ्राता थे उनको अपने करकमलोंसे संपूर्ण स्वातंत्र्यदत्त सद्धित खांदु जागीर मन् १८४५ में प्रदान की । तबसे श्रीमहारावळजी विजयसिंहजीके लघुभ्राता बखतसिंहजी महाराज खांदु कहलाये । तत्पश्चात् उनके दो पुत्रोंमेंसे उद्येष्ठ कुंवर तो वैसे ही खांदु उत्तराधिकारी थे ही । किंतु लघुभ्राता बहादुरसिंहजीको खांदु संस्थानसे जागीर भिळी किंतु भाग्यवशात् बहादुरसिंहजी तेजपुर गौद गये और महाराजके पदको प्राप्त हुए । परंतु

उनका भाग्य इससे भी कहीं ऊंचे पदकी प्राप्तिके लिए आगे २ दौड़ता जा रहा था । उस समय महारावलजी श्रीविजयसिंहजीके महाराज कुंवर श्रीउम्मेदसिंहजी अपने रिताके बाद राज्याधिकारी हुए और उनके महाराज कुंवर श्रीभवानीसिंहजी वंशपुरके नरेश हुए लेकिन उनके कोई संतान न थी । इसलिए खांदुके छोटे कुमार बहादुरसिंहजी जो तेजपुर गोद गये थे, वंशपुरकी गादीपर गोद ले लिये गये और महारावलजी हुए । इधर महाराज सरदार-सिंहजीके बाद महाराज मानसिंहजी हुए और मानसिंहजीके बाद महाराज फतेहसिंहजीने राज्य किया । वे बड़े पराक्रमी थे । उनके कुंवर श्रीजसवंतसिंहजीका युवावस्थामें ही स्वर्गवास हो जानेसे महाराज श्रीफतेहसिंहजीके पौत्र श्री रघुनाथसिंहजी गादीपर आये । आप बड़े स्वामिभक्त थे । अपने मालिकको माञ्छिक समझा । उन्होंने अपने स्वहस्तसे कस्टम व अवकारी इक्क वंशपुर राज्यका कज विशेष बढ जानेसे ऋणमुक्तिके हितार्थ इन दकोको वंशपुर नरेशके चरणोंमें समर्पण कर दिये । तबसे इन दो दकोके सिवाय फारेस्ट ज्युडीशियल पोळिस-माल इत्यारि २ तमाम दुसरे इक्कोका आज तक स्वतंत्र रूपसे खादु संस्थान भोग रहा है । महाराज रघुनाथसिंहजीके सुपुत्र विद्यमान महाराज साहब श्रीशंकरसिंहजी आजकल खादु नगरीकी उन्नतिपर कटिबद्ध है । महाराज साहबका जैसा नाम है वैसे ही गुण हैं । आप संतोंकी सेवा करनेमें अग्रगण्य हैं । आपकी धर्मपरायणता सद्भावना सरल जीवन प्रशंसनीय है । इतनी बडी जागीर होते हुए भी आपने इस वैभवका कभी भी उपभोग करनेकी इच्छा प्रगट नहीं की है । आप जबसे कुंवर थे तबसे स्वोपार्जित द्रव्यसे ही अपने जीवनका पोषण करना आपका आदर्श ध्येय था और आज भी स्वतः कृषी करके अपने

जीवनका निर्वह करते हैं। श्रीसच्चिदानंद आनंद स्वरूपकी कृपासे आपके दो सुकुमार भोपालसिंहजी व गंगालसिंहजी हैं। आपके जीवनश्रेणीको देखते हुए श्रीमद् भगवन् रामचंद्रजीका स्मरण हो आता है और आना ही चाहिए। क्यों कि ये भी उनके ही वंशज हैं। आपके दोनों कुमारोंका आदर्शजीवन कवकुशके समान प्रतीत होता है और श्रीमान् ज्येष्ठ कुमार भूपालसिंहजी साइब पितृभक्त आदर्श चरित्रशाही हैं। विद्वान्, गुणवान्, धैर्यवान् व अनेक सद्गुणोंसे युक्त हैं। श्रीमान् महाराज साइब श्रीगुरुदेव श्रीस्वामी नर्मदानंदजीके प्रसादसे कठिनसे कठिन दुःखमें भी धैर्य धारण कर दुःखमें भी सुख मनाते रहे हैं।

आपकी खादुनगरीमें महान् पोलिटिकल व्यक्तियों रेसिडेंट मेवाड ए. जी. जी. राजपूताना व कई युरोपियन ऑफिसर्स, श्रीमान् महाराजलजी साइब बहादुर इत्यादि २ ने अतिथ्य स्तकार पाया।

खादु संस्थानके सबैत्र लुनावाडा, झाबुवा, मालपूर, रनासन, पीपलोदा आदि बड़े २ राज्य व सूर, ईडर, फेरोट, बनकोडा इत्यादि संस्थानोंके साथ हुए हैं। आप श्रीमहारानाश्री उदयपुरके दर्शनार्थ पधारे थे और वहा आपका उत्तम प्रकारसे सम्मान हुआ एवं श्रीमहारानाजीके दरबारमें बैठक व दोनों ताजिम प्राप्त है। आपका अंतःकरण दीनदुःखियोंकी दशाको देखते ही गद्गद होजाता है। आपकी अहर्निश यही भावना बनी रहती है कि मेरी प्रजा किस प्रकार समृद्धिशाली बने। आपने अजमेर मेथो कॉलेजसे डिप्लोमा प्राप्त की है। जैसे ही आपके राजकुमारने भी डेढी कॉलेज इंदौरसे डिप्लोमा प्राप्त की है। आप राजनीतिज्ञ हैं। खादु नगरीमें श्री आचार्य श्रीकुथसागरजीके पदार्पणसे अनेक आत्माओंको सद्-

पदेश द्वारा कन्याण प्राप्त हुआ है। उसमें केवल श्रीमहाराज साहब खांदुकी आंतरिक भावनाएँ ही त्रियुत्शक्तिका काम किया है। उनके सरल प्रेमी स्वभावने ही तपोनिधि श्रीआचार्यजीके हृदयमें स्थान प्राप्त किया है यह बात कम नहीं है बल्कि ऐसे संतोंके ज्ञानामृतवचनोंका पान करनेसे नरेशचर्मके यथार्थ स्वरूपको पहिचाननेकी ठाठसा वृद्धिगत होनेसे महाराज साहबके अंतःकरणमें एक प्रकारकी लकठा होरही है कि कब संतोंके समागमसे सच्चे स्वरूपको पहचान सकूँ। आपके असीम प्रेमसे त्यागमूर्ति श्री परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीगुरु नर्मदानंदजी स्वामी, श्रीमद् त्यागमूर्ति स्वामीजी श्री नित्यानंदजी नेपाली व अनेक महान् व्यक्तियोंने खांदु नगरीको अपने पदकमलोंसे पावन किया है और महाराज साहबके दवे हुए सुपंस्कारोंमें कल्याणकी जागृति उत्पन्न कर दी है। इसी तरह तपोनिधि श्रीमद् जगद्गुरु आचार्यश्री कुंथुसागरजीने पधारकर विशेष रूपसे अंतर्भावनामें परिवर्तन कर दिया है बल्कि कल्याणमार्गका दिग्दर्शन करा दिया है फलतः श्रीमहाराज साहब शंकरसिंहजी व उनके राजपरिवारमें विशिष्ट आत्मकल्याणकी भावना जागृत हुई है एवं सद्गुरुओंके दर्शनकी ठाठसा बढ़ा हुई है। हमारी आंतरिक श्रद्धा है कि सद्गुरुओंका प्रसाद खांदु नरेश, राजपरिवार व प्रजावर्गको सन्मार्गगामी बननेमें सहायक होगा।

राजभक्त-विनांत,

मदनमोहन सोमेश्वर भट्ट

(झाबुआनिवासी)

कारभारी संस्थान खांदु.

★ नरेशधर्मदर्पण ★

श्रीद् जिनं हरिहरं धिमलं च बुद्ध,
नत्वा हिताय वरशातिसुधर्मपादौ ।
ग्रंथो वरो नृपतिधर्मसुधर्मणोऽयं,
सुज्ञेन कुथुगणिना च विरच्यतेऽथ ॥ १ ॥

संस्कृतार्थ—विघ्नविनाशनार्थं, नास्तिकत-परिहारार्थं शिष्टा-
चारपरिपालनार्थं गुणस्मरणार्थं च इष्टदेवतागुरुनमस्कारं कृत्वा-
चार्यैः प्रतिज्ञा क्रियते, किमिति ? विरच्यते, केन ? कुंथुगणिना,
कुंथुसागराचार्य इति प्रख्यातेन सूरिणा, कथंभूतेन ? सुज्ञेन धीमता
न्यायव्याकरणछन्दोकारादिशास्त्रकुशलेन, कः ग्रंथः, किनाम
त्रेयः? नृपतिधर्मसुधर्मणति विश्रुतः [नरेशधर्मदर्पण] कथंभूतः
वरः, अभ्युदयनिश्रेयसकारणत्वात् श्रेष्ठः, किमर्थं विरच्यते—
हिताय भव्यानां हिताय ऐहिकपारलौकिकसुखप्राप्त्यर्थं, कं नत्वा,
जिनं जयति दुर्जयकर्मठकर्मातीन् इति जिनः तं धीतरागं,
हरिहरं, त्रिगतमलं बुद्धं वा, नास्त्यत्र नाग्निर्विवादः, अपितु तद्योक्त
गुणयुक्तं नत्वा, तथा च दीक्षाशिक्षागुरुं आचार्यवरशातिसागर
सूरिं, सुधर्मसागरसूरिं च नत्वा ग्रंथोऽयं विरच्यते ॥

Having bowed to Shree Jineshwer Hrihar
Budha this book named "Naresh Dharma-
Darpan" [mirror showing the duties of a king]
is written by Shree Digamber Acharya Kunthu-
sagarji for procuring universal peace.

जिसने कर्षरूपी शत्रुको जीत लिया है एवं अंतरंग बहिरंग सपत्तिकों देनेमें जो समर्थ हैं ऐसे गुणसे विशिष्ट जिन, हरिहर, बुद्धके नामसे प्रसिद्ध कोई भी क्यों न हों, जो आत्मकल्याण करनेकी इच्छा रखनेवाले भक्त्योंकी व नरेशोंको पथप्रदर्शन करते हों, ऐसे परमदेव भगवान् एवं मेरे दीक्षागुरु व शिक्षा गुरु श्री चारित्र्यचक्रवर्ति आचार्य शांति-सागरजी व सुधर्मसागरजीके चरणोंमें नमस्कार कर यह नरेशधर्मदर्पण ग्रंथकी रचनाकी जाती है। इसप्रकार विद्व-च्छिरोमणि आचार्य श्री कुथुसागर महाराज प्रतिज्ञा करते हैं। प्रजाओंको न्यायपूर्वक पाळन करनेका दायित्व जिन शासकों पर है उनके कर्तव्यपथको सूचित करना यह आचार्यश्री का उद्देश्य है। इसी पवित्र हेतुसे इस ग्रंथका निर्माण किया जाता है।

वीतरागपरमदेव जिन हरिहर बुद्ध देवायरात्रौ नमस्कार करीने अथ निर्माणु करवा माटे आचार्य प्रतिज्ञा करे छे. नरेश धर्मदर्पणु नामना आ अथ संपूर्णु कलेशने नाश करवावाणो तथा आ लोकमा अने परलोकमा पणु मनवाछीत इल आपवावाणो छे. ते माटे आ अथ स्वा नहरसिद्ध, परमदयाणु परम विद्वयं श्रीकुन्थुसागरनामना द्विगपर नैन आचार्ये दुनीआना समस्त एवोना हितने माटे अनावीने प्रसिद्ध क्ये छे. माटे आ अथतु संपूर्णु शीते ध्यानपूर्वक मनन करवु जेधम्मि के जेथी तेनी पूरेपुरी मडता आत्माभा इसी जय अने तेना रसा-स्वादन थी पोतानो आत्मा अलग थवा न पाजे.

वीतराग परमदेव जिन, हरिहर बुद्ध आदि नांवांनै विख्यात इष्टदेवासा नमस्कार करून आचार्य ग्रंथनिर्माण करण्याची प्रतिज्ञा करितात. ' नरेश्वरमूर्धरण ' नामक ग्रंथ सर्व दुःखाचा नाश करून इह व परलोकीं मनांवांछित फळ देणारा आहे. स्वानंदरसिक परमदयाळु परम विद्वद्ग्रंथ सुप्रसिद्ध दिगंबर जैनाचार्य श्री १०८ कृथुसागर महाराज यांनीं जगांतीक सर्व जीवांचें हिताकरिता हा ग्रंथ तयार केला आहे. तरी या ग्रंथाचें ध्यान व मननपूर्वक वाचन केल्यानें आत्मा आपल्या स्वस्वरूपाळा प्राप्त करून घेऊ शकेल आणि आत्मसाम्राज्यरूपी स्वराज्यामध्ये अधिष्ठित होऊ शकेल.

ಯಾವನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ, ರಂಗವೈಷ್ಣವಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಶಕ್ತೃಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂಥಹ ಜಿನೇಶ್ವರ ಬುದ್ಧ, ಹರಿಹ ರಂದಿ ಹಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವೀತರಾಗ ವೀವನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಇಹ-ಪರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋಫಲಸಿತ ರಂಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಭೀಷ್ಟ ಫಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ " ನರೇಶಧರ್ಮದರ್ಪಣ " ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು, ಸ್ವಾನಂದರಸಿಕರೂ ಪರಮದಯಾಳುಗಳಾದ ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯ ಆಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಕುಂಭಸಾಗರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದ ಶಾಂತಿಗೋಪ್ಯರವಾಗಿ ರಚಿಸಿ ರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮನನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭವ್ಯನೂ ಓದಬೇಕು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ಈ ಆತ್ಮನು ತನ್ನ ಯಥಾರ್ಥ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

प्रश्नः—हे गुरुदेव ! इस दुनियामें उत्तम राजा कौन कहलाता है ? कृपया उनका लक्षण बतलाईये ।

उत्तरः—

दुष्टप्रजानां दमनं च कृत्वा शिष्टप्रजानां यमिनां च रक्षां ।
करोति यो दुर्व्यसनाद्विरक्तः स एव धेष्टो भुवि राजवर्गे ॥२॥
एव सदा रक्षति राजतंत्रं, ज्ञातुं नृपः कोऽपि भवेन्न शक्तः ।
तत्कार्यसिद्धिं यदि वीक्ष्य शक्तो, भयकदाच्चिद्भुवि नान्यथैव ॥३॥

संस्कृतार्थ—हे गुरुदेव ! कोऽपि शास्त्रशासकः इति पृष्ठे
सति प्रतिपाद्यतेऽत्र ग्रंथकारैः । शासकस्य कर्तव्यं दुष्टनिग्रहः शिष्ट-
परिपालनं च, येन चास्मिन् ससारे शान्तिसुखादिकं भवेत्, दुष्ट-
प्रजानां हिंसानृत्तस्तेयाद्यह्नपरिग्रहः परपीडाकरणशीलानां
दमनं कर्तव्यं, तथा च शिष्टानां सज्जनानां परोपग्रहनिवृत्तानां
अभ्युदयनिश्रेयसमार्गप्रदर्शकानां यमिनां सयमिनां च सदा पालनं
कर्तव्यं । दुष्टानां निग्रहैव शिष्टजनानां मार्गो निष्कटको भवेत्
येन च ते साधवो लोकहितकाक्षणं कुर्युः । पुनः कथंभूतः भवेत्स
शासकः । दुर्व्यसनाद्विरक्तः मद्यमांसमधुमेवनं, चौर्याखेट
परदारपण्यागनासकितश्चेति सप्तव्यसनानि, एतानि संसाधृष्टि-
कारणानि इहामुत्र च दुःखहेतुकानि वर्तन्ते । ये च राजानो व्यसने-
ष्वेतेष्वसक्ता भवन्ति ते च राज्यालनविषयेऽनासक्ताश्च भवेयुः,
एवं च प्रजापरिपालनं साम्यकतया न स्यात् । प्रजाश्च व्यसनाक्राता
भवेयुः । तस्माद्यथोक्तगुणविशिष्टः शासको यदि भवेत्तर्हि स एव
राजवर्गे श्रेष्ठ इति कथ्यते ।

एवं दुष्टनिग्रहशिष्टरक्षणादिविधिना यः आत्मपुत्रवत् प्रजापरिपालनं करोति, राज्यतंत्रस्य रक्षणं च करोति स एव प्रशस्तः शासकः । तस्यांतरंगं कोपि न ज्ञातुं समर्थः, सः किं विचारयति किं वा करोतीति ज्ञातुं न शक्नोत्यन्यः । स च सदा लोकहितकारकसाधनेष्वेव प्रवर्तयति । यदा च तस्य कार्यसिद्धिर्भवति तस्य मधुरफलं चास्वादायितुं लोके प्राप्नोति तं दृष्ट्वा कदाचित् जानति । यदि सः राज्यतंत्रप्रवीणो नृपतिः राज्यरक्षणोपायं गुप्तरूपेण न करोति तर्हि दुराचाररताः राजानः तं ज्ञात्वा पूर्वत एव स्वकार्यसिद्धिं प्रति यत्नं कुर्वति इति प्रजानां कष्टश्च संजायते । अतो राजनीतिं मार्गमनुस्त्वज्य राज्यतंत्ररक्षणोपाये कर्तव्यं कार्यम् ।

(That King is the best) who conducts the administration of his body politic in such manner that no other ruler can decipher it before its complete achievement. After complete accomplishment of his objects the other ruler may perhaps know the inner currents, but not otherwise or [tell them] Such a ruler, like Ramchandraji and Bharat is always free from distractions and also achieves his own welfare as well as that of others and at last attains Salvation.

जो राजा दुष्टोंका निग्रह कर शिष्ट व साधु संतोंका संरक्षण करता है एव संपूर्ण व्यसनोस (पद्य, मांस और मदिराका सेवन करना, चोरी करना, शिकार करना,

परस्त्रीसंबन्ध करना और बेश्यागमन करना ये सप्त व्यसन हैं ।) रहित होते हुए अर्थात् संपूर्ण दुराचारसे रहित होते हुए अपने राज्य-तंत्रका अर्थात् राज्यरक्षणनीतिको इस-प्रकार सुरक्षित और गुप्त रखता है कि कोई भी दुराचारी राजा उसको जाननेमें समर्थ नहीं होसकता । किन्तु जब उस राज्य-तंत्रका कार्य सिद्ध हो जाता है तब उस कार्यको देखकर उस राज्यतंत्रका (राज्यरक्षणनांतिका) अभिप्राय भले ही लगा सकता है (जान सकेगा) अन्यथा कभी नहीं । यदि वह दुराचारी राजा प्रथमसे ही राज्यतंत्रको जानेगा तो अपने दुराचारको प्रबल बनानेमें तत्पर रहेगा, और सारे विश्वको पापरूपी समुद्रमें जरूर डुबा देगा । इसलिये वह उत्तम राजा अपने राज्यतंत्रको अनर्घ्यमणिके समान गुप्त रखता है । ऐसे राजाको उत्तम-राजा कहते हैं । और ऐसे राजा ही भरतचक्रवर्ति रामच-द्रजीके समान इस लोकमें स्वपरकल्याण करते हुए और स्वहस्तसे दानपूजादि करते हुए उत्तमोत्तम कार्य करके मोक्षलक्ष्मीका प्रियपति बनेगा अर्थात् वह राजा शीघ्रतासे मोक्ष जायगा । ऐसा जान कर पूर्वोक्त कार्य करनेसे ही नरजन्म सफल होगा । और राज्यकृत्य पूर्ण होगा । यदि पूर्वोक्त कार्य कोई राजा न करे तो उसका जीना मरना दोनों ही समान है ऐसा समझना चाहिए । इस प्रकार उत्तमराजाका यह लक्षण है ।

જે રાજ્ય દુષ્ટલોકોનું શાસન કરીને સાધુ મહારાત્માઓને સંરક્ષણ કરે છે એવું જે રાજ્ય સંપૂર્ણ વ્યસનોથી (મદ્ય, માસ, દારૂનું સેવન, જીવારુ, ચોરી, પરસ્ત્રી સેવન અને વેશ્યાગમન કરવું એ સાત વ્યસન છે) રહીત હોવા છતાં [સંપૂર્ણ દુરાચારથી મુક્ત હોવા છતાં] પોતાના રાજ્યતત્ત્વને અર્થાત રાજ્ય રક્ષણનીતિને એવી રીતે સુરક્ષિત અને ગુપ્ત રાખે છે કે કોઈપણ દુરાચારી રાજ્ય તેને જાણી ન શકે, પણ જ્યારે તે રાજ્યતત્ત્વનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે તે કાર્યને દેખીને તે રાજ્યતત્ત્વનું [રાજ્યરક્ષણ વિધિનું] અનુમાન ભલે તે (દુરાચારી રાજ્ય) કરી શકે, તે શિવાય તો નહિજ. પણ જો તે દુરાચારી રાજ્ય પ્રથમથીજ તે રાજ્યતત્ત્વને સમજી જશે તો પોતાના દુરાચારરૂપી પ્રપત્તિ જાળને સખળ બનાવવામાં જરૂર તે મશગુલ રહેશે, એટલુંજ નહિ પણ આખી દુનિયાને પાપરૂપી સમુદ્રમાં ડુબાવી દેશે. તે રાજ્યએ (ઉત્તમ રાજ્યએ) પોતાના રાજ્યતત્ત્વને ચિંતામણી સમાન સુરક્ષિત રાખવું જોઈએ અને તે રાજ્ય ઉત્તમરાજ્ય તરીકે ઓલખાય એટલુંજ નહિ પણ ભસ્તચક્રિ સમચ દ્રવ્યની માફક લોકમાં સ્વપર કલ્યાણ કરીને અને પોતાના હાથે દાનપૂજા કરી તથા ઉત્તમોત્તમ કાર્ય કરીને મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીને પ્રિય પત્ની બનશે અર્થાત મોક્ષગામી બનશે. એવું જાણીને પુર્વોક્તકાર્ય કરવામાંજ નરજન્મની સાર્થકતા છે. કદાચીત પુર્વોક્ત કાર્ય કોઈ રાજ્ય ન કરે તો એમનું જીવન અને મરણ બંને સમાન છે એમ સમજવું જોઈએ, એવી રીતે ઉત્તમ રાજ્યનું લક્ષણ કહ્યું છે.

प्रश्न—भो गुरुवर्या ! या जगामध्ये उत्तम राजा कोणास म्हणता येईल ? ते कृपा करून सांगा.

उत्तर--जो राजा दुष्ट लोकांचे दमन करून साधु-संतांचे संरक्षण करितो आणि सर्व व्यसनापासून (मद्य मांस भक्षण करणे, चोरी करणे, शिकार करणे परस्त्रीसेवन करणे, वेश्यागमन, जुबा खेळणे, पक्षपातादि पापापासून) अर्थात् सर्व दुराचारापासून दूर राहून आपले राजतंत्र व राज्यरक्षण नीतीस अशा रीतीने गुप्त व सुरक्षित राखतो कीं दुसरा कोणीही दुराचारी अथवा नास्तिक त्यास जाणू शकू नये. ज्या वेळेस त्या राज्य तंत्राचे किंवा नीतीचे कार्य पूरे होईल त्वा वेळेसच तो [दुराचारी राजा] त्या राज्यतंत्राचे अथवा नीतिचे अनुमान करू शकेल,तर त्या दुराचारी राजास प्रथमपासूनच त्या राज्यतंत्राची अथवा नीतिची माहिती झाली तर तो दुराचारी राजा आपले दुष्टकार्यास सिद्धीस नेणेस तयारीत राहील आणि तेणे करून संपूर्ण जगास पापरूपी समुद्रांत बुडविणेस कारणीभूत होईल.उत्तम राजाने आपल्या राज्य तंत्रास अथवा नीतीस चिंतामणिरत्नाप्रमाणे किंबहुना त्याहीपेक्षा जास्त सुरक्षित व गुप्त ठेविले पाहिजे. आणि असेच राजे सम्राट् भरतचक्रवर्ति श्रीमद् महाराजा श्री रामचंद्रजी आदि राजा सारखे स्वतःच्या हातून दानपूजा परोपकारादि उत्तमांतम कार्य करून स्वात्माचिंतन व दुस-

ವ್ಯಾಪ್ತೆ ಹಿತಸಾಧನ ಕಠ್ಠನ ಪೂಜ್ಞರೂಪಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ ಸಂಪಾದನ
 ಕರತೀಕ ಹೇ ನಿ ಸಂಶಯ ಖರೇ ಆಹೇ. ಜೆ ರಾಜೆ ಅಸೇ (ಉತ್ತಮ
 ರಾಜಾಪ್ರಮಾಣೆ) ವರ್ತನ ನ ಠೇವತೀಕ ತ್ಯಾಚೆ ಜಗಣೆ ಥ ಪರಣೆ
 ಸಾರಖೆಂಚ್ ಆಹೇ ಅರ್ಥಾತ್ ತೇ ಜಿವಂತ ಅಸತಾಂಹಿ ಪೇಲ್ಯಾಪ್ರಮಾಣೆ
 ಸಮಜಾಚೆ ಯಾ ಪ್ರಮಾಣೆ ಉತ್ತಮ ರಾಜಾಚೆ ಲಕ್ಷಣ ಆಹೇ.

ಪ್ರಶ್ನೆ — ಗುರುವರ್ಯರೇ ! ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಉತ್ತಮ
 ರಾಜರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವರು ? ಮತ್ತು ಅವರ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ದಯ
 ಎಟ್ಟು ಹೇಳಿರಿ ?

ಉತ್ತರಃ—ಯಾವ ರಾಜನು ದುಷ್ಟಪ್ರಜೆಗಳ ನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಟ
 ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಸನಗಳಿಂದ
 (ಮದ್ಯ, ಮಾಂಸ, ಮಧುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು, ಕಳವು ಮಾಡುವುದು, ಬೀಟಿ
 ಯಾಡುವುದು, ಜೂಜಾಡುವುದು, ಸರಸ್ತ್ರೀಗಮನ ಮತ್ತು ವೇತ್ಯಾಗಮನ,
 ಈ ಎಳು ವ್ಯಸನಗಳು) ರಹಿತನಾಗಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಮಸ್ತ ದುರಾಚಾರ
 ಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣ ನೀತಿಯನ್ನು
 ಬೇರೆ ಯಾರಾದರೂ ದುಷ್ಟರಾಜರು ತಿಳಿಯದಂತೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೂ
 ಮತ್ತು ಗುಪ್ತವಾಗಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅವನೇ ಉತ್ತಮ
 ರಾಜನು. ಆ ರಾಜನೀತಿಯ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದನಂತರ ಅವನ ರಾಜ
 ನೀತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ದುಷ್ಟರಾಜನು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ತಿಳಿ
 ಯಲಸಾಧ್ಯವು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯತಂತ್ರವು ದುರಾಚಾರಿಗಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಾದರೆ
 ಅವರು ಮತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದುರಾಚಾರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಲಗ್ನ
 ರಾಗುವರು ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಪಾಪರೂಪಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ
 ಮುಳುಗಿಸುವರು ಅದುದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಜನು ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನದಂತೆ
 ತನ್ನ ರಾಜ್ಯತಂತ್ರನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ
 ಉತ್ತಮ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಇಂಥಹ ಉತ್ತಮ ರಾಜರು
 ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ-ರಾನುಜಂಗ್ರರಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪರಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತಾ ಮತ್ತು ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ದಾನಪೂಜಾದಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪ್ರಿಯಸತಿಗಳಾಗುವರು. ಅಂದರೆ ಅಂತಹ ರಾಜರು ಶೀಘ್ರ ಮುಕ್ತಿ ಸೌಖ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ [ದುಷ್ಯನಿಗ್ರಹಾದಿ] ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನರಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಶಾಲನೆಯೂ ಆಗುವುದು. ಯಾವ ರಾಜನು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ರಾಜನ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಮರಣ ಇವೆರಡೂ ಸಮಾನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ತಮ ರಾಜನ ಲಕ್ಷಣ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

मश्न — हे स्वामिन् ! मध्यम राजा किसका कहते हैं
वो कृपया बतकाइये ।

उत्तर —

मध्यम राजाका स्वरूप.

ब्रवीति यः कार्यवशाद्यथैव, करोति कार्यं सुखदं तथैव ॥
सर्वस्वनाशेऽपि न चान्यथैव, करोति भूपोस्ति स मध्यमी हि ॥

संस्कृतार्थ—यश्च नृपतिः राजरक्षणोपायं स्वेष्विति कार्यं च तस्मिद्धि यावत् नान्यैस्सह गदति अपितु स्वांतम एव विचार्य क्रोति, तथा चाक्तं “ हृदयं च न विश्वाप्तं राजभिः ” राजभिः कदाचित् स्वहृदयमपि न विश्वाप्तम्, किं पुनान्यजनविषये । परंतु सदा स्वपरहितमात्रमेव कार्यं करोति, प्रजानां सुखाय च

यतते, अल्पं वचनं ब्रवीति, कदाचित् कार्यवशादेव ब्रवीति, बहु-
जल्पनंनाविश्वासस्सजायते लोके, इति हितमितमधुरभाषण
करोति । यच्च वचसा वदति तच्च कार्यरूपेण करोति ।
प्राणेषु गतेष्वपि सर्वस्वविनाशेपि न्यायमार्गात् न प्रविचलति इति
सो मध्यमो नृपतिरिति ज्ञेयः ॥३॥

That ruler is a mediocre ruler, who if he
promises to do something due to certain circum-
stances fulfils his promises and achieves the object
by bringing a happy and successful end. Such a
ruler accomplishes the object even at the cost of
everything.

राज्यतंत्रका अर्थात् राज्यरक्षणविधिका तथा स्वपर-
जीवोंको संसार दुःखसे मुक्त करनेके विचारोंको किसी
भी मनुष्यके सामने नहीं कहते हुए उस श्रेष्ठ कार्यको
मुझे स्वयं गुप्तरीतिसे करना चाहिये और यदि कदाचित्
मुझे विशेष कार्यवशात् कहना पड़े तो पुनः पुनः सोच करके
(वास्तविकताका निश्चय करके और नतीजा जान करके)
कहना चाहिए । क्यों कि फिजूल बोलनेवाले छबाह गिने
जाते हैं. अर्थात् अपने विचारोंको दूसरेके सामने प्रगट
करना पड़ गया तो जैसा विचार प्रगट किया गया अर्थात्
जैसा मुझसे कहा गया है उसी प्रकार स्वपर जीवोंको
सुखशांति देनेवाले [व्यसनादिसे मुक्त होते हुए] उस
श्रेष्ठ कार्यको करना चाहिए, वही मेरा परम कर्तव्य है ।

यदि मैं कह करके भी (अन्य जीवोंके सामने अपने विचारोंको प्रगट करने पर भी) उस कार्यको मैं नहीं करूँ तो मेरे समान इस छुनियामे पापी, दुराचारी, झूठा और लबाढ मसुप्य कौन होगा ? इसलिये मेरा सर्वस्व [नाश-वन्त वस्तुका) नाश हो जाय तो भी उसकी मुझे कोई चिन्ता नहीं है, किंतु मैंने जो स्वपरजीवोंका कल्याण करनेवाले कार्य करनेका निश्चय किया है उस कार्यको करके ही छोड़ूंगा. अन्यथा कभी भी नहीं करूंगा, ऐसे विचार जो राजा करता है वही राजा मध्यमराजा कहलाता है और वही राजा श्रेयांस राजाके समान साम्राज्यलक्ष्मीको भोग करके संपूर्ण स्वर्ग संपत्तिको पाकर और क्रमसे मोक्षलक्ष्मीका प्रियपति बनेगा अर्थात् मोक्षमें जायगा, जो नरदेहका सार है.

सारांश — पूर्वोक्त विधिको मननपूर्व पठ करके हृद-ममें उतारना चाहिए जिससे नरजन्म सकल हो जाय. इस प्रकार मध्य राजाका स्वरूप बताया है ।

शान्यतत्रने अर्थात् शान्यरक्षणु विधिने तथा स्वपर ७वाने ससाररुपी दु.पथी मुक्त करवाना वियारिने कोष्ठपणु भाणुसने कल्या सिवाय श्रेष्ठ कार्यने पोते गुमरीते उरवु न्नेधम्मि अने न्ने कदाचित विशेष कार्यबशात् पोते भीजनने कहेवु पडे तो अर्थात् अतभविध्यना परिणामने वियार करे पोताना वियारि भीज भाणुस समक्ष प्रगट

करवा पडे तो जेवा विचार प्रगट थळ गया होय तेज प्रमाणे स्वपर
 एवोने सुभशाति देवावाणा आ श्रेष्ठ कार्यने मारे करवु जेष्ठमे अने
 तेज माइ परम कर्तव्य छे. जेठु ते विचार कडीने अर्थात अन्य-
 एवोनी सामे प्रगट करीने पाणु ते (श्रेष्ठ कार्य) न करे तो आ हुनी-
 आमा मारा जेवो पापी, दुराचारी, अने अधम मनुष्य कोणु होळ शके.
 (अर्थात कोठपाणु न होळ शके?) ते माटे मारी सर्वस्व वस्तुनो लखे
 नाश थळ जय तो पाणु मने तेनी कठपाणु चिता नथी परतु मे स्वपर
 एवोना कल्याणार्थे जे विचार प्रगट कर्यो छे ते कार्यने कर्या सिवाय
 नहि छोडीश. जेवो विचार जे राज करे छे ते मध्यम राजा कहेवाय
 छे. अने ते राजा श्रेयासनी माइक संपूर्ण स्वर्गसपति तथा साम्रा-
 न्यलक्ष्मी भोगवीने कमानुसार भोक्षलक्ष्मीना प्रियपति अनशे. अर्थात
 तेज राजा जर भोक्षपदने प्राप्त करशे के जे नरदेहुनो सार छे.

सारांशः—पूर्वोक्त विधिने मननपूर्वक वाच्येने हृद्यमा
 उतारवी जेष्ठमे जेथी नरजन्मनी सङ्गता भण.

प्रश्न —हे गुरुवर्या ! मध्यमराजा कोणास ह्यणतात
 ते कृपा करून सांगा.

उत्तर—मध्यम राजाचे स्वरूप

राज्यतंत्र अर्थात् राज्यरक्षणाविधिचे व स्वपरजीवांस
 संसाररूपी दुःखांतून मुक्त करण्याचे कार्य कोणासही
 बालून न दाखविता स्वतः गुप्त रीतीने करावयास पाहिजे

अथवा कांहीं कारणवशात् दुसऱ्यास सांगावें लागलेंच तर भूत भविष्यांत होणाऱ्या कार्यफळाच्या परिणामाचा पुन्हा पुन्हा विचार करून दुसऱ्या माणसा समक्ष जे विचार प्रगट केले गेले असतील त्या प्रमाणेच स्वपर जीवांस सुखशांति मिळणें करतां मजला ते श्रेष्ठकार्य करावयास पाहिजे व तेंच माझे परम कर्तव्य आहे, आणि जर दुसऱ्यांचें समक्ष बोलून मुद्दां ते श्रेष्ठ कार्य माझे हातून झालें नाहीं तर या लोकामध्ये माझ्या सारखा दुराचारी व अधमाधम कुसरा कोणीही असू शकणार नाहीं, करितां या स्वपर जीवांचे कल्याण करण्यासाठीं जे विचार प्रगट केले असतील ते सिद्धीस नेणें करितां माझ्या सर्वस्वाचा नाश झाला तरी हरकत नाहीं. येणे प्रमाणें ज्या राजाचें विचार असतील त्यास मध्यम राजा म्हणता येईल आणि असे राजे जेव्हांस राजा प्रमाणे साम्राज्य तथा स्वर्ग-लक्ष्मीस भोगून शेवटीं मोक्ष-लक्ष्मीस संपादन करतील, सारांश वरील प्रमाणें मध्यम राजाचें लक्षण आहे.

प्रश्न—हे स्वामी ! मद्यम राजाने स्वराज्यवस्तु
दयान्वित्तु हे

उत्तर—राजाने तसे राज्याक्षणे विधायिन्नु मद्यम
स्वराज्यवस्तु संपादनमादिद मद्यमराजाने मद्यम
व्यवहारवस्तु विचारितु मद्यम हे मद्यम मद्यम मद्यम

ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಯಂ ಗುಪ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವಶದಿಂದ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಗುಪ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ [ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಮತ್ತು ಹಿತಾಹಿತ ಫಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ] ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ವ್ಯರ್ಥ ಮಾತಾಡುವವನಿಗೆ ಬಕವಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು ನಾನು ಜನರಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿ ನನ್ನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಗಟ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಯೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖ ಶಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ನನ್ನ ಪರಮ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ನಾನು ಇಂಥ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟನೆ ಮಾಡಿಯೂ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ದುರಾಚಾರಿ, ಪಾಪಿ ಅಸತ್ಯ ಭಾಷಿ ಬಕವಾದಿ ಯಾರಿರುವರು? ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವೆಲ್ಲಾ ಹಾಳಾದರೂ ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲ. ನಾನು ಯಾವ ಸ್ವಪರಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದೇನೆಯೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡುವೆನು. ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಆ ರಾಜನು ಶ್ರೇಯಾಂಸರಾಜನಂತೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನನುಭವಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಸ್ವರ್ಗೀಯಸಂಸತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರಮಣನಾಗುವನು. ಅಂದರೆ ಮನಃಸ್ಮದೇಹದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು

ಭಾವಾರ್ಥ:- ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಧಿಯನ್ನು ಮನದಟ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದರೆ ನರಾಜನವು ಸಫಲವಾಗುವುದು ಈ ರೀತಿ ಮಧ್ಯಮರಾಜನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

प्रश्न—हे गुरुदेव ! कृपया अधमराजाका भी लक्षण बतलाइये ।

उत्तर—

करोमि चैवं करोमि चैवं, स्वैर सदा जल्पति यत्र तत्र ॥
न किंतु किञ्चिस्वपरार्थकार्यं करोति मूढो ह्यधमो नृपो वा ॥४॥
स एव पापी नरकप्रवासो ज्ञात्वेति मुक्त्वा ह्यधम विचारः ॥
किञ्चोत्तमं वाञ्छितं कुरुष्व कौ मध्यम मोक्षगतिर्यतः स्यात् ॥५॥

संस्कृतार्थ—यश्च शासकः स्वैराचारविधिना वर्तयन् प्रजानां प्रति ' एवं करोमि, एवं करोमि, इति व्यर्थमेव जल्पति, अपितु न किञ्चिदपि करोति, प्रजाहितकार्ये अनासक्तः सन् स्वनिषयपोषणमेव करोति स च अधमः। राजानः प्राणिनां प्राणाः, यदि त एव स्वकर्तव्यान्मुखाः भवेयुस्तेर्हि कथं जायति लोके प्राणिनः। परस्परैर्घ्नाद्विषकलहादीनां संभवात् लोकशांतिर्विनश्येत्। यश्च राज्यपदं लब्ध्वापि पापार्जनं करोति नृपतिः, इह लोकेऽपि तस्य शत्रवस्संजायन्ते परलोकेऽपि नरकादि दुर्गतिमवाप्नोति, इति अधमस्य राज्ञः कर्तव्यं विहाय उत्तमस्य मध्यमस्य वा कर्तव्यमनुसरणीयं। लोके राज्यमोगाद्रयः पूर्वोर्गर्जितपुद्गलतोदयेन लभते, तेन चात्र पुनः लोकहितकार्यं क्रियते तर्हि पुनश्च पुण्यमेव प्राप्नोति इति पुण्यानुबंधनं पुण्यं स्यात्। तेन च जन्मुदयं लब्ध्वा क्रमेण मोक्षसाम्राज्याधिष्ठितो भवति ॥ ५ ॥

That ruler is an ignorant, base ruler who brags everywhere that he does this thing and that thing but does nothing, which brings about his own welfare as the welfare of others. Such a ruler is a sinner and goes to Hell. [Ravan who was such a ruler, never attained his own welfare or the welfare of others.]

Any ruler who knowing what is base and having abandoned wicked thoughts, does what is best and conducive to desired objects attains salvation even though he may be a mediocre ruler. (Ramchandra and Bharat attained Salvation by following such practices.)

Such a ruler having freed himself from all worldly ties, attains Salvation by doing his own as well as others' welfare and such a ruler is also free from all distractions. Such a mediocre ruler before he speaks anything, thinks ten times but when he promises he unflinchingly does it.

जो राजा अपनी इच्छानुसार अज्ञानतासे ' मैं यह करूंगा ' ' मैं यह करूंगा ' इस प्रकार जहाँ तहाँ अपनी बढाई और परकी बुराई करता फिरता है । किंतु वह पापी राजा अपना और दूसरोंका कल्याण करनेवाला कोई भी पुण्यकार्य किंचित् रूप भी नहीं करता है । (यदि करता है तो स्वपरजीवोंका अकल्याण करनेवाला होता

पापमय ही कृत्य करता है और अहोरात्र सप्तव्यसनमें व दुराचारमें ही मग्न होता हुआ अंधके समान हस्तमें आये हुए अमूल्य नरजन्मरूपी रत्नको फेंक देता है) ऐंसे राजाको अधम राजा कहते हैं, अर्थात् ' तपोऽन्ते राज्यं राज्यान्ते नरकम् ' शास्त्रकथनानुसार वह दुष्ट राजा घोरतिघोर नरकमें पड जाता है और वहाँ भी छेदन, भेदन, ताडन, मारणसे उत्पन्न हुए असह्य दुःखको भोगता हुआ व्यसन कूपटी पापी राजा रावणके समान अनंतकालतक सदता है । यह अधम राजाका लक्षण है ।

इस प्रकार पूर्वमें कहे हुए उत्तम, मध्यम और अधम राजाओंके स्वरूपको जाम करके और महान् क्लेशका मूल कारण अधमराजाके कृत्यको हायाहल विषके समान दूरसे ही छोड देना चाहिए और मनवांछित फल देने बाका उत्तम अथवा मध्यम राजाओंका कृत्य करके अपने आत्माको कर्मबंधकी परतंत्रतासे श्रीभरतचक्रवर्ति तथा श्रीमंत महाराजा रामचंद्रजीके समान मुक्त करना चाहिए अर्थात् अपनी आत्माको मोक्षमें ही पहुचा देना चाहिए कि अपनी आत्मा फिर संसाररूपी अग्निमें न पडे ।

यह बात जरूर खयालमें रखना चाहिए कि अधम राजाका ही कृत्य करके पापी दुष्ट दुराचारी राजा रावण आदिने अपनी आत्माको घोर नरकमें पहुचा दिया था ।

इसलिए हे नरेंद्रवर्ग! हे भाग्यशालीन राजाओ! तुम लोगोंको रावणके पापिक कुकृत्य करके नरकमें नहीं जाना चाहिए किंतु क्षत्रिय कुलमें उत्पन्न तीर्थंकर, चक्रवर्ति राजा राम-चंद्रजी आदिके समान अपने योग्य कृत्य करके अपनी आत्माको मोक्षमें ही पहुंचाना चाहिए ।

आशीर्वादः—“ नरेशधर्मदर्पण ” नामक इस ग्रंथको बनानेवाले श्रीमत्परमपूज्य प्रातःस्मरणीय जगद्गुरु विश्वबन्दीय विद्वच्छिरोमणि दिगंबर जैनाचार्य श्री कुथुसागरजी महाराजका आप लोगोंको पूर्ण आशीर्वाद है ।

शान्ति ! शान्ति !! शान्ति !!! सदैवास्तु भुवने !

જે રાજા પોતાની ઇચ્છાનુસાર અજ્ઞાનતાથી ' હુ આ કરૂં હુ આ કરૂં ' એ પ્રમાણે જ્યા ત્યાં પોતાની મોટાઈ અને પારકાની પુરાઈ કરતો કરે છે અને જે રાજા પોતાના અને ખીજાના કલ્યાણ કરવાવાળા કોઈપણ પુણ્યકાર્યને રચ માત્ર કદી કરતો નથી [અને કદાચીત કરે છે તો સ્વપર જીવોતુ અહિત કરવાવાળા ધૈર પાપમય કૃત્યજ કરે છે અને નિશદ્દીન દુરાચારમાજ મશગુલ રહીને જેવી રીતે આંધળો માણસ અમૂલ્ય રત્ન હાથમા આવ્યા પછી પત્થર સમજી ફકી દે છે તેવી રીતે નર જન્મરૂપી રત્નને ફકી દે છે, તે રાજા અધમ અથવા નીચ ગણાય છે. અથવા 'તપોડન્તે રાઝ્ય રાઝ્યાંતે નરકમ્ ' ની માફક તે દુષ્ટ રાજા ધૈરાતિશ્ચૈર નરકમા પડી જાય છે અને ત્યાં પાણુ છેદન, ભેદન, તાડન, અને મારન કરવાથી ઉત્પન્ન થએલા અસત્વિ દુઃખને ભોગવતો વ્યસન લપટી પાપી રાજા રાવણુની માફક

अनंतकाण सुधी त्यां (नरकमा) सडया करे छे. आ अधम राजानु लक्ष्णु छे.

अेन प्रमाणे उपर कहेला उत्तम, मध्यम अने अधम राजाना लक्ष्णु नाण्णीने अने जे महान दुःख अने क्लेशानु भूणकारणु अधमराजाना कृत्यने हुणहुण जेरनी भाइके दूरथीन छोडी धनि अने मनवांछित कृण आपवावाजा उत्तम अथवा मध्यम राजाआना कृत्य करीने पोताना आत्माने कर्मबंधरूपी परतत्रताथी श्री भरत-यकृवती तथा श्रीमंत महाराजा रामचंद्रल भाइके सुकत करवो जेधअे. अर्थात् पोताना आत्माने मोक्षमां पहुँचाडवो जेधअे जेथी कोधपणु द्विस ससाररूपी अग्नीमा पोताना आत्मा आवी न पडे अने साधे अे वात पणु ध्यानमा राखवी जेधअे के अधम राजानु कृत्य करीने पापी, दुष्ट, दुराचारी रावणु पोताना आत्माने घोर नरकमां इकी दीधा. भाटे हे नरेन्द्रवर्ग, हे भाग्यशालीन राजाआे, रावणुनी भाइके कृत्य करीने तभारा आत्माने नरकमा मोक्षलेशो नहि, परतु क्षत्रीयकुणमा उत्पन्न थअेल तीर्थकर यकृवती राजा रामचंद्रलनी भाइके सुकृत्य करीने पोताना आत्माने मोक्षगामी करवो जेधअे.

प्रश्न—हे गुरुदेव ! आतां कृपा करून अधम राजाचे कक्षण सांगावे.

उत्तर—जो राजा आपल्या अज्ञानतेष्टुळें “ मी असें करीन तसें करीन ” अशी पोकळ बढाई मारतो व दुसऱ्याची निंदा करून स्वतःची प्रशंसा करतो असा राजा स्वतःचे अगर दुसऱ्याचे हिताकरितां लेशमात्रही पुण्य व सत्कार्य करित नाही किंतु कांहीं केलेच तर स्वतःस

व दुसरेस अधोगतीस पोहचविणारे अत्यंत नधिकर्मच करीत असतो. असा राजा ज्या प्रमाणें अंध मनुष्यास रत्न प्राप्त झाले असतांना सुद्धा त्याची कांहीं एक किंमत न जाणता दगड समजून फेकून देतो त्या प्रमाणें नरजन्म रूपीरत्न प्राप्त झालेल्या अमूल्य संधीस वाया दवडतो. अर्थात् “ तपोऽन्ते राज्यं, राज्यान्ते नरकम् ” या म्हणी प्रमाणें रौरव नरकाचा धनी होतो आणि रावणादि विषय क्लंपटी व दुराचारी राजासारखे छेदन भेदन आणि ताडन या पासून हांगारी दुःखे भोगीत असतात. या प्रमाणें अधम राजाचें लक्षण सांगितलें आहे.

सारांश—वर सांगितल्या प्रमाणें उत्तम, मध्यम व अधम राजाचें लक्षण जाणून घेऊन महान् पापाचे व दुःखाचे मूल जे अधम राजाचे लक्षण त्वापासून ते “हाला इल विष आहे ” असे समजून दूर राहिले पाहिजे. आणि मनोवांछित फळ देणाऱ्या उत्तम व मध्यम राजाप्रमाणें वागून सम्राट् भरतचक्रवर्ती किंवा श्रीमद् महाराजा रामचद्रादि सारखे आपले आत्मचे कर्मपाश तोडून मोक्षरूपी लक्ष्मीस संपादन केलें पाहिजे कीं जेणें करून पुनरपि जन्ममरणाची यातना सहन कराव्या लागू नये.

विशेषतः ही गोष्ट ध्यानांत ठेवावयास पाहिजे कीं, रावणाने अधमराजाचे लक्षण अंगीकारून श्वेवर्ती तो नर-

काचा धनी झाळा म्हणून हे नरेश्वर्ग हो ! हे भाग्यशाहीन राजा हो ! आपण रावणादि राजा प्रमाणे दुष्ट आचरण करून मरकाचे धनी न होता किंतु क्षत्रिय कुळोत्पन्न तीर्थंकर चक्रवर्ती श्री रामचंद्रजी आदि राजाप्रमाणे योग्य आचरण करून अर्थात् स्वपरहित करून मोक्ष-कक्ष्मीस प्राप्त घेतले पाहिजे. प्रजेने सुद्धा ते कर्मांत ठेवावयास पाहिजे कीं उत्तम व मध्यम राजाचीं जीं कर्माणे आहेत त्याप्रमाणे जाणून व अज्ञा [उत्तम व मध्यम] राजांच्या आज्ञा पाळून स्वतःचे आत्मकल्याण करून घ्यावयास पाहिजे. राजांनीं रावणादि दुराचारी अधमराजासारखे वागून नरकाचे धनी होऊं नये.

श्रुती — हे गुरुदेव ! दयविष्णु अधमराजस्य स्वरूपं वनात् कदाचिदपि

श्रुति— मी वरुणास तस्य अज्ञानेन सारवाणि अज्ञानेन यिंद नानु इंध कलस मारुत्तैने. नानु इंधक कलस मारुत्तैने अंध कलस मारुत्तैनेंदु नृणा अत्प्रशंसं यन्ना मत्तु परनिंदेयन्ना मारुत्ता तिरुगुत्तानेयौ॥ अ पारि रानु स्तुपरकल्याणवन्नु मारुवंध पुण्यकार्य वन्नु स्तुल्ववादरु, मारुवुदिल्ल. यावुदादरु कार्या वन्नु मारुद्विदरु स्तुपररुगु अकल्याण मारुवंध नृणेर पारमयुवद कृत्यवन्ने मारुत्ताने. मत्तु हगलिरुळु सस्तु नृणसगळ्ळियु मारुजारदल्लियु मगुसागि यास

ಪ್ರಕಾರ ಕುರುಡನು ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಅದನ್ನು ಒಗೆಯುವನೋ ಅದರಂತೆಯೇ ನರಜನ್ಮರೂಪಿ ರತ್ನವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಅದರ ಮೂಲ್ಯ ತಿಳಿಯದೆ ವೃಥಾ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಅಧಮರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. " ಶನೋಂತೇ ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಾಂತೇ ನರಕಮ್ " ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಘೋರಾತಿಘೋರವಾದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬಿಮ್ಮ ಛೇದನ ಭೇದನ ತಾಡನಾದಿ ನಾನಾ ಅಸಹ್ಯದುಃಖವನ್ನನುಭೋಗಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಸನೀ ಲಂಸಟೀ ಪಾಪಿಯಾದ ರಾವಣನಂತೆ ಅನಂತಕಾಲದ ವರೆಗೆ ನರಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಳೆಯುವನು. ಇದು ಅಧಮರಾಜನ ಲಕ್ಷಣವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ರಾಜರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಹಾಲಾಹಲ ವಿಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಧಮರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವಪರಕಲ್ಯಾಣಕಾರಿಯಾದ ಉತ್ತಮ ಅಧಮ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರರಂತೆ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರತಂತ್ರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಬಂಧನವೆಂಬ ಬೇಡಿಯನ್ನು ಮರೆದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅವಿನಶ್ಚರವಾಗ ವೋಘಾಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಆತ್ಮನ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು.

ಅಧಮರಾಜನ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ರಾವೀ ರಾವಣನು ತನ್ನ ಅತ್ತಾನನ್ನು ನರಕಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಆದುದರಿಂದ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ರಾಜರುಗಳೇ! ರಾವಣನಂತೆ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ನರಕಗಾರುಗಳಾಗಬೇಡಿರಿ. ಅದರ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ತೀರ್ಥಂಕರ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಮಚಂದ್ರರಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಲೋಕೋಪಕಾರಿಯಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಸುಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಕ್ಷ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿಡಬೇಕು.

(೩೨)

ಆಶೀರ್ವಾದ.

ನರೇಶಧರ್ಮದರ್ಶನವೆಂಬೀ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮ
ಪೂಜ್ಯ, ಪ್ರಾತಃಸ್ತುರಣೀಯ, ಜಗದ್ಗುರು, ವಿಶ್ವವಂದನೀಯ, ವಿದ್ವಜ್ಞಿ
ರೋಮಣಿ, ದಿಗಂಬರ ಜೈನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಕುಂಭಸಾಗರಮುನೀಶ್ವರರು
ತಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಲು
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ದೊರೆಯಲೆಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾರೆ.

इस प्रकार श्री परमपूज्य विद्वच्छिरोमणि आचार्य
श्री कुंभसागर महाराजके द्वारा विरचित
नरेशधर्मदर्पण पूर्ण हुआ.

A decorative floral border with a central banner containing the text 'समाप्तः ।' (Samaapta: |). The border is composed of a repeating pattern of small flowers and leaves, with larger, stylized floral motifs at the corners.

समाप्तः ।

